

Mile Bjelajac

Pokušaj rešavanja jugoslovenske krize vojnim udarom

Prošlo je već 13 godina od kraja zajedničke jugoslovenske države – Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) – ali još analitičarima i istoričarima izmiče *sigurnija slika* o stvarnoj ulozi i namerama vrha Jugoslovenske narodne armije (JNA) u vremenu do izbijanja otvorenih oružanih sukoba. Posledice držanja vojnog vrha se donekle lakše sagledavaju protokom vremena, ali još nema odgovora na sva pitanja. Nekima od njih se bavi i Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na tlu bivše Jugoslavije (ICTY). Takvo je, npr., pitanje odnosa JNA i Slobodana Miloševića, predsednika Saveza komunista (SK) Srbije (SKS), a kasnije predsednika Socijalističke Republike Srbije.¹ Ili pi-

¹ Deo eksperata ICTY u Hagu te poneki analitičari i savremenici smatra da su JNA i S. Milošević stupali zajedno i da je JNA bila deo projekta *Velike Srbije* i pre počinjanja ratnih sukoba na tlu SFRJ:

*[T]ačka oslonca izvodi se iz partijskog porekla i ideološkog bića vojske..., [a] kao glavni dokaz često je korišćen visok procenat Srba u ročnom i starešinskom sastavu JNA. U tom se postupku prvi (pred)ratni produkt krize – sprega Miloševića i generalskog vrha JNA – onda podastire kao neizbežan fatalan uzrok ratu (M. Hadžić, *Jugoslovenska narodna agonija*, Beograd, 2004, 19).*

Istaknutiji predstavnici ovog mišljenja su, npr., S. Ramet, *Nationalism in Yugoslavia 1962-1991*, 2nd ed. Indiana University Press, 1992, M. Libal, *Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Crisis, 1991-1992*, Texas A&M University, 1997, i J. Gow, *The Serbian Project and its Adversaries*.

tanje kojim ćemo se ovde pozabaviti, a to je odustajanje od samostalne akcije za spašavanje teritorijalne celokupnosti i ustavnog poretka SFRJ – popularnije rečeno, pitanje vojnog udara.²

Biće onih koji će odmah ustvrditi da je u ovoj stvari sve poznato i već dovoljno rečeno. Možemo odmah navesti desetine najcitiranijih autora koji su čvrsti i istrajni u svojim najranijim ocenama, ali u isti mah navesti i one koji su tokom vremena upozoravali na *složeniju sliku* koja se baš ne podudara sa već uobličnim stereotipima. Zbog tragičnih posledica po veliki broj nekadašnjih građana SFRJ i senke Haškog tribunala koja se još nadvija nad ondašnje aktere, mnoge se činjenice čuvaju za neka druga vremena. U svakom slučaju mi smo skloni da ova pitanja držimo i dalje otvorenima za istraživanje i svrstali bi ih u domen kontroverzi oko raspada SFRJ.³

Na sadašnjem stepenu moguće je načiniti niz manjih i većih koraka u prikupljanju različitih izvora o delovanju JNA, njenih čelnika i pripremama za eventualni vojni udar. U svakom slučaju učinićemo koristan napor ako uočimo različite poglede prisutne u stručnoj i memoarskoj literaturi, i to objedinimo u jednu pisanu celinu. Takođe, u jednome ovak-

A Strategy of War Crimes, London, 2003. te, u svojim člancima, i V. P. Gagnon, jr., te A. Bebler.

² Pri tome se mešaju dve stvari: proglašavanje vanrednog stanja od strane Predsedništva SFRJ i potpuno samostalna akcija JNA.

³ Korisno grupisanje strane i domaće literature prema pristupima i tezama o ulozi JNA dao je Miroslav Hadžić u nekoliko svojih radova: *Sudbina partijske vojske*, Beograd, 2001, 9-13, i *Jugoslovenska narodna agonija*, n.d., 17-23.

vom prilogu moguće je u napomenama identifikovati pronansirane zastupnike pojedinih pogleda.

Opredelili smo se da ovde težište bude na ukazivanju na postojeća svedočenja (izvore) o planiranju vojnog udara kao jednoga od mogućih rešenja da se spreči građanski rat i dezintegracija SFRJ, odnosno zaustavi nacionalizam i rušenje legalnog ustavnog poretka. Mislimo da nije potrebno šire obrazlagati da je najdrastičniji oblik krize sa kojom se suočila država bilo urušavanje njenog legitimiteta kao zajedničke države.⁴

1. *Začetak ideje o posebnoj odgovornosti vojske i preventivnom udaru*

Analitičari poslednje decenije SFRJ nisu mogli izbeći, a da se bar delomično ne osvrnu na ulogu JNA koja ne počinje čuvene 1987. godine, kako to mnogi žele da *utvrde*. Stavovi JNA (tačnije njenog vrha) posle Titove smrti su imali svoju konstantu i evoluciju te svoja ograničenja u ondašnjim civilno-vojnim odnosima i u vlastitom biću. Armija je imala svoju ustavom utvrđenu odgovornost za bezbednost zemlje, njen integritet i ustavom utvrđeni poredak, što je bilo razrađeno u konkretnim zakonima. Nedorečenosti i dvosmislenosti ustavnih rešenja iz 1974. terali su da se što pre donesu neophodne dopune i promene, no to nije bilo tada prihvaćeno.

⁴ Up. J. Gow, *Legitimacy and Military. The Yugoslav Case*, New York, 1992, W. Hoepken, *History, Education and Yugoslav (Dis-)Integration*, u: *Oil on Fire? Textbooks, Ethnic Stereotypes and Violence in Southeast Europe*, Hannover, 1996, 99, i M. Bjelajac, *Jugoslovensko iskustvo sa multi-etničkom armijom*, Beograd 1999.

U javnosti, pa i onoj stručnoj, već je vođena polemika oko autentičnosti magnetograma koje je objavio Vjenceslav Cenčić.⁵ Pre toga, u pojedinim objavljenim svedočenjima,⁶ indikovano je takođe da je Josip Broz Tito, u razgovoru u Karađorđevu 1979. godine, ostavio *u amanet* vojnom vrhu da čuva jedinstvo zemlje, pa i po cenu zavođenja vojne uprave. U prvome je redu bio zabrinut za stanje na Kosovu (moglo bi da posluži kao izgovor za stranu intervenciju), a nisu ga činili spokojnim ni odnosi republičkih rukovodstava. Predvideo je, bez obzira na mišljenje Zapada, uvođenje vojne uprave te insistirao je da JNA mora biti unutar sebe apsolutno jedinstvena kako bi zaštitila integritet zemlje:

Ja na tome inzistiram a to morate znati, da JNA mora biti jedinstvena, ona je Armija svih naroda naše zemlje bez obzira na nacionalnost starješina.⁷

U svojim memoarima admiral Branko Mamula pominje, pak, samo svoje referisanje na tom susretu, ali ništa više.⁸ Međutim pominje naknadni, poslednji kontakt generala Nikole Ljubičića posle Titove operacije u Ljubljani i glasina koje su se potom pronosile:

Godinu ili dvije nakon Ljubičićevog odlaska iz JNA kružile su najrazličitije priče kako je nešto namjeravao, ali se nije usudio. Meni je o tome kao vrlo povjerljivo pričao pukovnik Drago Malenica, upravnik Karađorđeva. Njemu je jedan pukovnik... ispričao što se događalo na Surčinu kada se Ljubičić vratio iz posjete Titu u Ljubljani. Ministar je bio nervozan, kolebao se oko krupne

⁵ *Titova poslednja ispovijest*, 2001.

⁶ Up., npr., M. Dragojević, Generali kod vrhovnog komandanta i Tišina zvona, nastavak: Poruka nedostupna javnosti, *Politika*, Beograd, 14. i 15.12.1996. godine.

⁷ Prema: V. Cenčić, *n.d.*, 24-25.

⁸ Up. B. Mamula, *Slučaj Jugoslavije*, Podgorica, 1999, 48.

odluke. Samo je jedna krupna odluka mogla biti uzrokom nemira čovjeka čiji je vrhovni komandant odlazio, a on se nije osjećao sposobnim uhvatiti se u koštac sa situacijom koja se naslućivala. U Predsjedništvo nije vjerovao, kao ni itko od nas... [O]stala je [pri tome] nerazjašnjena namjera izgradnje i oprema kuće na vojnoj ekonomiji u Surčinu.⁹

N. Ljubičić je nesporno, po B. Mamuli, posle pada Stane Dolanca u nemilost 1978. postao *čovjek br. 2*:

Otuda je dolazilo nespokoјstvo u zemlji i mnogo više, u inostranstvu. Lično nisam bio tog mišljenja. Poznaо sam generala Ljubičića i bio siguran da se s JNA neće odvažiti na takav korak.¹⁰

U toku 1980-ih visoki vojni rukovodioci kako na najvišim forumima SK Jugoslavije (SKJ), Skupštine SFRJ i Saveznog izvršnog veća (SIV), tako i u javnim saopštenjima ukazuju na razmahivanje političke krize koje bi mogla voditi raspadu zemlje i građanskom ratu. Čuvena su saopštenja generala Dane Čujića ili admirala B. Mamule koje je prenosila onovremena štampa. Takođe je i JNA pod upravom Generalštaba preventivno i pravovremeno reagovala prilikom *pobune Šiptara* na Kosovu 1981. godine. Na sednici Predsedništva Centralnog komiteta (CK) 9. septembra 1987. B. Mamula je, tako, u zaključku izneo:

[R]ukovodstvo gubi kontrolu nad događajima i... ugrožen [je] integritet zemlje i postojeći društveni poredak.¹¹

Već je 23. septembra stoga odlučeno, pošto se Predsjedništvo nije uzbuđivalo, da vojska izađe sa stavovima u javnost i tako je pripremi "za odlučan iskorak JNA ako se na

⁹ *Isto*, 25.

¹⁰ *Isto*, 23-24.

¹¹ *Isto*, 103.

njega odlučimo."¹² B. Mamula napominje da je sasvim slučajno što se sednica Komiteta SKJ za JNA poklopila sa 8. sednicom CK SKS, dodajući da je strana štampa mnogo bolje reagovala, no nije shvatila da se upozorenja ne odnose na celu zemlju nego samo na Kosovo, pa su mediji odmah poslali u Beograd svoje specijalne izveštače pretpostavljajući da će JNA izaći iz kasarni.¹³

Ako se pažljivije čitaju memoari B. Mamule, onda će se uočiti da je Miloševićeva pojava otežala JNA antinacionalističke planove, tj. planove za stabilizaciju i obezbeđenje jedinstva države. Tome, izgleda, treba pridodati i sukob između generala N. Ljubičića i admirala B. Mamule, njegovog naslednika na mestu ministra odbrane. Istovremeno su Miloševićev stil prekomernog prisustva u javnosti, instrumentalizacije narodnih zborova i protestnih okupljanja te slabog promišljanja posledica ili mogućih interpretacija u drugim sredinama izazivali nezadovoljstvo.

2. Svedočenja o postojanju planova za zavođenje vanrednog stanja ili čistog vojnog udara

General Veljko Kadijević je bio admiralovo kadrovsko rešenje i između njih dvojice je postojao čvrst dogovor oko rukovođenja JNA u slučaju krajnje krize. To je podrazumevalo da B. Mamula bude u Beogradu i praktički donese najvažniju odluku:

¹² *Isto*, 104.

¹³ Up. *isto*, 105.

*Kadijević je bio upoznat sa cjelinom plana preuzimanja odgovornosti JNA za sudbinu zemlje. Ona nas je vezivala na suradnju ili fatalni razlaz.*¹⁴

Svi su principi, dakle bili dogovoreni: o obrascu prelazne vlasti te *s kim i kako*, s tim da se predviđeno dograđuje. Navodno nije smelo biti asimetrije jer bi time JNA izgubila *opštejugoslovenski karakter*. Otvarao se i problem Srbije koju nisu smeli imati protiv sebe. B. Mamula je u tom sklopu upozorio V. Kadijevića da je nerealno očekivati da Predsedništvo bude uz JNA, jer onda njen samostalni korak i ne bi bio potreban.¹⁵

Većina dosadašnjih pisaca, nemajući uvid u ove navode,¹⁶ najčešću potvrdu da se nešto sprema nalazila je u dnevnim beleškama Borisava Jovića, memoarskom spisu V. Kadijevića ili zabeleženim glasinama o tome.¹⁷ Također, javnost, pa i pisci imali su priliku da gledaju specijalnu emisiju Radio-televizije Srbije marta 1991. sa sastanka Vrhovne komande kada je general V. Kadijević, posle analize stanja, tražio od Predsedništva da se uvedu mere vanrednog stanja. Pisci su, pak, zavođenje vanrednog stanja najčešće izjednačavali sa vojnim pučem.¹⁸

¹⁴ *Isto*, 152.

¹⁵ Up. *isto*, 153-154.

¹⁶ Rukopis svojih memoara admiral B. Mamula je spremio za štampu 1992, a dopunio ih je 1999. godine.

¹⁷ Up. V. Kadijević, *Moje viđenje raspada. Vojska bez države*, Beograd, 1993, i B. Jović, *Poslednji dani SFRJ. Dnevničke beleške iz perioda 15. V 1989 - 8. VII 1992. godine*, Beograd, 1995.

¹⁸ Up., npr., L. Silber & A. Little, *The Death of Yugoslavia*, London, 1995, D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999, T. Judah, *The Serbs. History, Myth & the Destruction of Yugoslavia*, 2nd ed., London, 2000, i

U najkraćem, B. Jović u zapisima od 3. oktobra 1990. pominje da mu je V. Kadijević, "onako usput", rekao da treba "maknuti samo sto ljudi i sve će biti u redu" te da "vojska za slučaj potrebe sprema takve planove."¹⁹ Potom vojnu akciju pominje i u beleškama od 22. oktobra u vezi s razgovorima koje je u Saveznom sekretarijatu narodne odbrane vodio s nekolicinom generala:

Razmatramo koncept mogućeg rešenja kriza vojnom akcijom, ako drugog izlaza ne bude bilo. Nadajmo se da do toga neće doći, ali planovi moraju postojati... Ako postoji varijanta nezakonitog nauružavanja i protivustavnog izdvajanja iz zemlje, mora postojati i varijanta sprečavanja.²⁰

Na kraju, detaljno izlaže kako su posle pat pozicije u Predsedništvu SFRJ, marta 1991. godine, njegovom ostavkom pokušali da ostave prostor JNA da samostalno deluje, ali je njen vrh odustao. Do samog 12. marta, uprkos kontaktima, B. Jović nije, međutim, znao šta će predložiti vojska.²¹

Ministar vojni V. Kadijević u svojim memoarima je suzdržaniji i uglavnom nešto više prostora daje događajima iz marta 1991. godine. Praktično on 1993. negira da je postojao plan samostalne akcije ako vanredno stanje, kao legalna opcija, ne prođe:

[S]vaki [bi] pokušaj autonomnog djelovanja predstavljao neodgovorni avanturizam i svaljivanje odgovornosti za sve ogromne promašaje koji su zemlju vodili u propast na JNA.²²

J. Guskova, *Istorija jugoslovenske krize 1990-2000. godine*, tom I, Beograd, 2003.

¹⁹ B. Jović, *n.d.*, 201.

²⁰ *Isto*, 215.

²¹ Up. *isto*, 286.

²² V. Kadijević, *n.d.*, 88.

On pominje i sugestije sa Zapada da se izvrši puč, srede *republikanci*, pa i rukovodstvo Srbije. Armija je, međutim, to prozrela kao providnu igru kojom se želelo sukobiti dva glavna stuba odbrane Jugoslavije: srpski narod i JNA.²³

I general major u penziji Marjan Kranjc, dugogodišnji šef vojne bezbednosti 9. armije, a potom komandant korpusa u Bitolju dao je neke zanimljive analize u vezi *planiranog* vojnog udara.²⁴ On tvrdi da valja razlikovati aktivnost vojnog vrha da se proglasi *vanredno stanje* od potpuno slobodne akcije same vojske. Pozabavio se i procenama moguće izvodljivosti toga na teritoriju Slovenije i šire:

Pre bih rekao da nije bila pažljivo razrađena tehnologija vojnog udara (za čitavu državu ili samo u dve republike – Hrvatskoj i Sloveniji), pa su i pripreme kilavo izvršene... [O]čito je da JNA sama, bez Službe državne bezbednosti i policije, nije mogla izvesti udar..., [pa] se išlo sa ranijom opcijom spremljenom za vanredne situacije... To je uistinu moralo otpasti pošto je u zadnjem trenutku otkazao jedan od glavnih aktera projektovanog vojnog udara u Ljubljani (major Rajko Meh, komandant bataljona vojne policije)...

Legalisti u vojnom vrhu, koje je vodio admiral Stane Brovet, su sigurno pravilno cenili da je osnovna dužnost JNA da spreči građanski rat, ali striktno po zakonu i ustavu... Potrebno je dosledno ispoštovati odluke Predsedništva SFRJ. Zato je razumljivo da ideja o vojnom udaru nije bila skrivana... Rasplet krize je, [međutim], pokazao da legalisti nisu imalo pravo. Prevladali su jastrebovi, koji su planirali vojne operacije za promenu vanjskih i unutrašnjih granica...

Iz iskustva vojnih udara... moguće je pretpostaviti, da bi... opcija vojnog udara... verovatno zahtevala... manje žrtava i... potpuno drugačiji razvoj događaja. Izolacija i hlađenje nekih nacionalis-

²³ Up. *isto*, 88-89.

²⁴ Up. M. Kranjc, *Balkanski vojaški poligon*, bez m.izd., 1998, 11-339.

tičkih uspaljenih glava i ksenofobičnih plemenskih vođa bi... sprečilo veliki krvavi danak nedužnih ljudi. Predsednik Jović je zacementirano odstupio da bi vojnom vrhu dao slobodan put za vojni udar i uvođenje vojne uprave, ali su pravnici i legalisti ocenili da to ne bi bilo legalno. Naknadno..., [i] Mamula se slaže sa mišljenjima da bi vojni udar bio bolja opcija nego pravi krvavi građanski rat.²⁵

Tako B. Mamula, na jednom mestu (Uzbuna u Sloveniji – JNA priprema udar) u svojim memoarima, piše:

Krajem '87-e i početkom '88-e godine još nije postojao strah da bi Srbija sa Miloševićem i JNA nastupili zajedno... Vodeći ljudi iz Slovenije... su znali da rukovodstvo Armije ne podržava Miloševića. Strahovali su da... JNA ne nastupi samostalno.... Brzo su stigli alarmi: Armija priprema puč. Predsjedništvo Slovenije traži hitnu sjednicu Predsjedništva SFRJ... Da su kojim slučajem omalovažili i ovo upozorenje, rasplet u Jugoslaviji dogodio bi se tri godine ranije i bio bi bitno drugačiji.²⁶

Tada je i član Predsedništva SKJ Stipe Šušteršič na 70. sednici (8-10. marta 1988. godine) ocenio ulogu i položaj JNA:

[N]apadi na JNA predstavljaju vrlo opasnu tačku... političkog komplota protiv socijalizma u našoj zemlji. Jer, nije toliko objekt napada JNA već sistem u čijoj je funkciji i ona. Jednako tako kao što nije cilj tih napada demokratizacija, već tjeranje vode na mlin nacionalističkih rješenja i antikomunizma.²⁷

A kasnije je, kada je reč o zaštiti zemlje u to vreme, govorio:

²⁵ *Isto*, 240-241.

²⁶ B. Mamula, *n.d.*, 121-122.

Na sednici Predsedništva SFRJ 4. aprila 1988. podneo je B. Mamula informaciju o ubrzanim napadima "nacionalističkih snaga na ukupne tekovine revolucije i JNA". Navodi, pri tome, i *orkestraciju* logistika zapadnih medija: "Vojska to ceni kao specijalni rat" (*isto*, 125-126).

²⁷ Prema: *isto*, 121-122 (napomena).

U to vreme, jedina mogućnost njene zaštite je možda bio pravovremeni udar JNA. Državni udar, uz koncepciju da se podupre reforma i da se poslije godinu dana mira omoguće višestranački izbori. Međutim, kada je došlo do gustoga JNA se takođe raspala.²⁸

B. Mamula pomalo ironično podseća, u tom sklopu, i na još jednu kasniju Šuvarovu ocenu (*Feral Tribune*, Split, aprila 1994. godine):

Vojska je bila na distanci od Miloševića, ali da smo od nje zatražili da intervenira protiv njega ne bi se ni za živu glavu umiješala. To vam stopostotno jamčim! Nisu to nalazili politički oportunisti.²⁹

Zanimljivo je i jedno potpuno novo svedočenje Ivana Komšića, nekadašnjeg visokog funkiconera iz Bosne i Hercegovine (BiH) izrečeno na okruglom stolu povodom knjige memoara generala Martina Špegelja:³⁰

JNA je Jugoslaviju smatrala svojom državom. Vojni vrh je imao plan očuvanja Jugoslavije i potpuno vjerujem argumentaciji koja je u knjizi [M. Špegelja] iznesena. Milošević je posle izvršio redefiniranje plana: on je zaista potrošio oko godinu dana da napravi promjene u vojsci i napravio ih je (maj 1992).

Za dokaze da je vojni vrh imao plan očuvanja Jugoslavije i da ju je želio po svaku cijenu očuvati takođe ću... posvjedočiti:

Mi smo 1990. godine zakazali izbore za april, kao i Hrvatska... Već u martu... dolazi grupa generala iz Beograda na razgovor kod nas u Sarajevo...

Taj vojni vrh vodi Pero Šimić, admiral, koji je tada bio partijski šef u vojsci ... S njim... [su bili i] general Stanko Brovet, Slovenac..., [te general] Simeon Bunčić...

²⁸ *Nedeljne informativne novine*, Beograd, 30. juna 1995. godine.

²⁹ Prema: B. Mamula, *n.d.*, 121.

³⁰ Up. M. Špegelj, *Sjećanja vojnika*, 2. izd., Zagreb, 2001.

I pazite, mi trebamo imati izbore za mjesec dana, a oni dolaze sa tezom da su pripremili vojni puč u cijeloj Jugoslaviji; otvoreno kažu ... pripremili su vojni puč i imaju problem. Kad naprave puč, kome dati vlast? I kažu ovako: Možete li vi preuzeti vlast u BiH kad mi izvršimo vojni puč u Jugoslaviji? Jeste li vi ta garnitura, je li SK BiH spreman da preuzme vlast nakon vojnog puča, a mi ćemo vam dati vlast, jer mi želimo očuvati Jugoslaviju?

Zadnji razgovor s njima bio je 8. marta..., na Dan žena... Pazite mi smo u Predsjedništvu... [SK BiH] bili pocijepani jer je u njemu srpska strana bila dosta jaka. Srbi su imali najjače kadrove, ja sam bio politički i partijski nov i bez iskustva... [Ipak] se javim za riječ i kažem: "Ne samo da nećemo preuzeti tu vlast koju ćete vi napraviti, mene ćete morati ubiti"... Zlatko Lagumdžija kaže: "I mene"... Onda je počelo objašnjavanje vojnog puča. Mene su zvali u Beograd, Nijaz Duraković je išao dva-tri puta... Jednom je s njim išao Ivan Brigić, drugi put... Krstan Malešević..., član Predsjedništva, Srbin iz Banja Luke... U Beogradu, u nekom bunkeru..., objašnjavana je ta ideja vojnog puča, kako će se ona provesti. Tu sjede samo generali... (Netko: "Sve mi se to poklapa". Kuljiš: "A na koga oni računaju, na Antu Markovića?")... Ne, A. Markovića tu nema, on se smatra neprijateljem, on je bio na listi za hapšenja, ali tu su vam sjedili jedan iz Makedonije, jedan iz Hrvatske, Nijaz iz Bosne, i naravno, bio je Raif Dizdarević..., planiran za šefa te države koja bi bila napravljena vojnim pučem...³¹ Duraković... je išao tamo jer se bojao..., a mi smo imali dogovor da kupujemo vrijeme, da razvodnimo to, da pustimo da se dogode izbori u Hrvatskoj, u Sloveniji, da se zakasni s tim, da se to ne ostvari.

Petar Šimić je u tim razgovorima bio suzdržan i on..., kao partijski šef JNA, nije prihvatao tu ideju... [N]ama je to rekao pred

³¹ R. Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije. Svjedočenja (La Morte di Tito – La Morte della Jugoslavia)*, Sarajevo, 1999, 399-421, u promjenjenim okolnostima ne pominje ili vešto prikriva ove činjenice te javno ne šteti kritike na račun JNA i njene izdaje (up. i F. Ademović, *Beznađe zla. Intervjui*, Sarajevo, 1997, 141-174, intervju sa R. Dizdarevićem: Izdaja vojnog vrha).

svima...³² Mi smo kupovali vrijeme... Eto, zato mi odgađamo izbore u BiH za novembar...

[T]o je bio plan vojnog vrha. Zato kažem, postojao je plan vojnog vrha koji se očito nije slagao sa Miloševićevim planom i planom Srpske demokratske stranke [SDS] jer SDS je nama iznio Miloševićev plan odmah nakon izbora, u razgovoru o kome sam malo prije govorio. Tuđmanov plan je također postojao i taj se plan slagao sa Miloševićevim.³³

Prethodno *prozvani* R. Dizdarević, član Predsedništva SFRJ i njegov predsednik 1988-1989. godine, u svojim intervjuima i memoarskim beleškama čuti i ističe epizodu koju čitaoci Jovićevih memoara već poznaju. Usput, spekuliše o *karakteru* razgovora generala V. Kadijevića i ruskog ministra odbrane u Moskvi 14. marta 1991. godine.³⁴

U javnosti se, pak, posle 12 godina oglasio i bivši premijer A. Marković te svedoči da se Franjo Tuđman bojavao kako bi vojska mogla da spreči Hrvatsku demokratsku zajednicu da uopšte i preuzme vlast posle izborne pobede, ali da ga je on ubeđivao kako do toga sigurno neće doći. Prema njemu uvođenje vanrednog stanja JNA je prvi put predlagano krajem 1990. i u januaru 1991. godine, kada je u Predsedništvu SFRJ došlo do *pat situacije*:

[U] mom kabinetu, kad smo bili sami..., Kadijević je rekao da su oni razradili u Generalštabu cijeli plan o tome kako će pohapsiti Tuđmana i rukovodstvo Slovenije, i da oni imaju sve potrebne pretpostavke, predloge i sve spremno da to mogu napraviti...: "Nama treba još politička odluka. Predsjedništvo je nije kadro

³² Admiral P. Šimić umro je od posledica srčanog udara krajem 1990. godine.

³³ I. Komšić, Mi moramo kazati ono što znamo, na okruglom stolu povodom knjige M. Špegelja, *Gordogan*, br. 1 (45), Zagreb, jesen 2003, 147-148.

³⁴ Up. F. Ademović, *n.d.*, 166-167.

donijeti"... Kako to nisu mogli dobiti, a sve su drugo spremili..., pokušali su preko mene, krivo me procjenjujući.³⁵

A. Marković se priseća i razgovora sa V. Kadijevićem krajem 1990. kada mu je general *podastirao papire*:

Baš mi je počeo nešto objašnjavati o Hrvatskoj... [J]a sam ga... prekinuo i rekao mu: "Slušaj..., prije nego što se uopće bude moglo o tome razgovarati, postoji velika rupa u svemu". "Koja?" Kažem: "Gdje ti je tu Milošević i njegovo rukovodstvo"? Onda on skoči, sav bijesan: "On je jedini koji se bori za Jugoslaviju. Da njega nema mi to ne bismo mogli ni predlagati". On je meni već prije toga objasnio kako treba dobiti legalitet. Rekao je, pošto je Predsjedništvo nesposobno donijeti tu odluku, predlažemo da ti to podržiš i da se nakon toga, kad mi to provedemo..., izvrši i smjena Predsjedništva, a kako si ti najviši funkcioner u Federaciji, jer si legalno izabrani predsjednik Vlade, da preuzmeš i funkciju predsjednika države.... [To] sam, naravno, apsolutno i s gnušanjem odbio. I od tada je... naš odnos potpuno kopnio, i više prave komunikacije među nama nije moglo biti. Jer on je bio svjestan da je meni iznio jednu stvar koja je faktički bila državni ili vojni udar – državni... što bi ga, recimo, predsjednik Vlade podržao – i u kome je morala pasti krv.³⁶

³⁵ A. Marković, Posle 12 godina ćutanja. Moja istina o smrti Jugoslavije, razgovori s Gordanom Malićem, feljton u 12 nastavaka, *Danas*, Beograd, 13-26. novembra 2003 godine (citat iz 7. nastavka od 21. novembra).

³⁶ Isto.

Predrag Tašić, novinar i član Sekretarijata za informacije SIV-a od 1990. u svojoj knjizi *Kako sam branio A. Markovića*, Skopje, 1993, 166-167, ipak postavlja pitanje:

Da li je Armija ili neko u njoj nudio Markoviću da oni izvrše vojni puč (skinu sa vlasti sve republikance), a on da postane diktator? I dalje nema jasnog odgovora na ovo pitanje!

Ukazuje, međutim, kako je indikativno da je A. Marković početkom novembra 1990. upozorio vladu da je moguće da sav kaos završi u diktaturi, potom još dva puta tokom novembra i decembra, uključujući i razgovor sa predsednicima republičkih vlada koje je upozorio na konsekvence dalje

Publicista iz Velike Britanije Miša Gleni se u svojoj verziji planiranja i odustajanja od puča oslanja, pak, na svedočenje Ivana Stambolića iz razgovora s njime juna 1995. godine:

Što se vojnog rukovodstva tiče, ovo je [9. marta] bila poslednja kap u prepunoj čaši. Dva meseca ranije ono je pretilo da će izvršiti puč u Hrvatskoj ako Tuđman ne razoruža svoju policiju. Hrvatska vlada je obećala da će to učiniti, ali nije... Ni Slovenci nisu ispunili sličan zahtev. Po mišljenju rukovodstva JNA, Tuđman je bio ustaša koji je želeo da rasturi Jugoslaviju i istrebi Srbe u Hrvatskoj. Okoreli staljinisti u rukovodstvu JNA videli su u martovskim demonstracijama Srba u Beogradu drugu stranu medalje – četnike i nacionaliste sa desnice koji su bili neprijateljski raspoloženi prema partizanskoj tradiciji JNA. Oni su odlučili da, uz Miloševićevu pomoć, izvedu puč. Tako bi se sa jednim udarcem likvidirala opozicija u Srbiji kao i secesionisti u Sloveniji i Hrvatskoj. Ali savezno predsedništvo je još... funkcionisalo, a ono je odbilo da podrži puč. Vojska je odlučila da preuzme vlast bez odobrenja Predsedništva, ali se u poslednjem trenutku predomislila. Miloševićev plan je propao. Načelnici rodova JNA su 17. marta, u razgovoru sa Miloševićem, pokušali da nađu opravdanje za promenu svoje odluke. Da su izveli puč, objasnili su..., Hrvatska, Slovenija, Bosna i Makedonija odbile bi da izvrše naređenje Generalštaba... i podstakle građane da pruže otpor i zatražile stranu vojnu po-

erozije sistema koji bio mogao dovesti do njegova kolapsa i potreba intervencije, diktature ili krvoprolića. Posle 20. decembra to više nije pominjao. Nadalje, P. Tašić navodi i da mu je premijer potvrdio informaciju kako je pokušao tih meseci da smeni V. Kadijevića i dovede generala Andriju Tusa (prema: *isto*), kako bi, uz saglasnost F. Tuđmana, bile neutralisane promiloševićevske snage u JNA. To 2003. iznosi i potvrđuje sam A. Marković:

Sa Tusom na čelu vojske, [Stipom] Mesićem na čelu Predsedništva i sa mnom na čelu Vlade, Milošević... bi izgubio legitimitet (Posle 12 godina ćutanja. Moja istina o smrti Jugoslavije, n.d., citat iz 8. nastavka od 22. novembra).

moć... Na Kosovu bi Albanci organizovali ustanak i proglasili ujedinjenje sa Albanijom. U BiH Hrvati bi se priključili pokretu oružanog otpora u Hrvatskoj, a Muslimani bi verovatno učinili to isto. Ne bi se moglo isključiti izbijanje velikih međusobnih sukoba između različitih zajednica. U Srbiji bi opozicija pokušala da iskoristi ovu situaciju i sruši legalno izabranu vlast... U inostranstvu bismo mogli da očekujemo osudu stranih sila, rezolucije; osudu u Ujedinjenim nacijama i evropskim institucijama..., zavođenje sankcija. U slučaju rata verovatno će biti uveden embargo na uvoz oružja. Zemlja će bankrotirati i biti u velikoj opasnosti od hiperinflacije..., demokratska prava građana biće ukinuta. Međunarodna zajednica optužiće nas da smo diktatorski režim.³⁷

Na kraju, među analitičarima i naučnicima koji su javno pisali o sličnim zapažanjima i procenama pomenimo još samo dva.

Profesor Miroslav Hadžić će, tako, u vreme događa aktivni pukovnik, zapisati:

Koliko god me više nisu iznenađivale svakodnevne a opasne gluposti čelnih generala, toliko sam bio više iznenađen činjenicom da ugledni profesori i istraživači nedovoljno razumeju društvenu suštinu JNA. Tim više što je većina njih bila uverena da su generali ratni raspad Jugoslavije mogli da spreče vojnim udarom.³⁸

A Drago Nikoliš, u jednom od tih naknadnih promišljanja kako je JNA možda mogla da predupredi ratni rasplet krize, najkasnije do januara 1991. ili eventualno do proleća te godine, izneo je to po tačkama. Po njemu je JNA morala da:

1) ...preuzme u svoje ruke državnu vlast, sve republičke i savezne državne funkcije, uključivši i ukidanje Predsedništva SFRJ; 2) sa političke scene ukloni sve republičke, partijske i političke lidere i

³⁷ Prema: M. Gleni, *Balkan 1804-1999. godine. Nacionalizam, rat i Velike sile*, Beograd, 2001, 331-332.

³⁸ M. Hadžić, *Jugoslovenska narodna agonija*, n.d., XIV.

njihova rukovodstva; 3) suspenduje sve političke partije; 4) onemogućiti bilo kakvo naoružavanje stanovništva izvan kontrole JNA i blokira ilegalan uvoz naoružanja; 5) otvori proces mirnog, političkog, demokratskog razrešavanja državnog uređenja i oblika daljeg života jugoslovenskih naroda i razrešenja nacionalnog (srpsko-hrvatskog) pitanja u Jugoslaviji.³⁹

Sažetak

Prošlo je već 13 godina od kraja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), a analitičarima i istoričarima još izmiče *sigurnija slika* o stvarnoj ulozi i namerama vrha Jugoslovenske narodne armije u vremenu do izbijanja otvorenih oružanih sukoba. U tom sklopu je i pitanje odustajanja od samostalne akcije za spašavanje teritorijalne celokupnosti i ustavnog poretka SFRJ – popularnije rečeno, pitanje vojnog udara. Pritom je, na sadašnjem stepenu, moguće načiniti korake u prikupljanju različitih izvora o tome, s uočavanjem različitih pogleda prisutnih u stručnoj i memoarskoj literaturi, a s težištem ukazivanja na postojeća svedočenja (izvore) o planiranju vojnog udara kao jednoga od mogućih rešenja da se spreči građanski rat i dezintegracija SFRJ, odnosno zaustavi nacionalizam i rušenje legalnog ustavnog poretka.

Zusammenfassung

Es ist schon dreizehn Jahre her seit dem Niedergang der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien (SFRJ), und den Analytikern und

³⁹ D. Nikoliš, Državna i politička uloga JNA u procesu raspada SFRJ 1989-1992. godine. O ulozi koju JNA nije odigrala, a mogla je i morala odigrati, u: *Novi svetski poredak i politika odbrane Savezne Republike Jugoslavije*, Beograd, 1993, 518.

O razlozima zašto je ovo bilo teško izvedivo posle višepartijskih izbora, a posebno tokom proleća 1991. up., pored navedenog kod M. Kranjca, I. Stambolića i V. Kadrijevića, takođe i u: M. Hadžić, *Jugoslovenska narodna agonija*, n.d., 176-194.

Historikern gelingt es immer noch *nicht ein genaueres Bild* von der tatsächlichen Rolle und den Absichten der Spitze der Jugoslawischen Armee bis zum Ausbruch des offenen, bewaffneten Konflikts zu vermitteln. In diesen Zusammenhang gehört auch die Frage des Verzichts auf eine selbständige Aktion zur Rettung der territorialen Ganzheit und der konstitutionellen Ordnung der SFRJ - gemeinverständlich ausgedrückt die Frage des Militärputsches. Es ist beim jetzigen Stand möglich, mit den Sammeln von Quellen zu beginnen und dabei unterschiedliche Auffassungen festzustellen, die in der Fach- und Memoirenliteratur existieren und deren Schwerpunkt die Hinweise auf bestehende Zeugnisse (Quellen) über das Planen des Militärputsches sind als einer möglichen Lösung unter vielen, um den Bürgerkrieg und die Desintegration der SFRJ zu verhindern, beziehungsweise um den Nationalismus und das Zerstören der legalen konstitutionellen Ordnung zu stoppen.

Summary

It has been 13 years since the breakdown of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY), but analysts and historians still have not been able to construct a more *reliable picture* about the real role and intentions of the top military officers in the Yugoslav People's Army in the period preceding the open armed conflict. In this context, the paper looks at the issue of giving up the idea of conducting an independent operation for the purpose of saving the territorial integrity and constitutional system of SFRY – or more popularly the issue of a military coup. From the present point of view it is possible to collect different sources of data on the issue and notice the different views presented in professional and memoir literature. The paper focuses on the existent testimonies (sources) about planning a military coup as one of the possible solutions for the prevention of civil war and SFRY disintegration, or a solution to stop the rise of nationalism and the collapse of the constitutional and legal system.